

DƏRGİDƏ KİTAB

Səfa Vəli
BİR AZ VAXTIM VAR...
(povest)

I HİSSƏ...

Özüm

– İnsanlar içində yalqızam. Geriyə dönə biləcəyim qədər irəli getməmişəm çünki... Elə bir yerdəyəm ki, daha mənə “həyatı belə yaşamazlar” – deyən yoxdur. Artıq çox adam bilir ki, həyat deyil bu. Əslində “həyat nədir?” sualına o qədər verəcəyimiz cavab var ki... İstənilən rəngdə don yaraşır bu “həyat” adlı gözələ. Onun əyninə biçilən hər donun düyməsi sədəfdən olmur... Naxışı yalandan oyulur, bəzəyi xəyanətdən vurulur bəzən... Və söylədiyimiz bu hallar bəzən faiz dəyərində görə artır... Həyat özü yüz faiz hesablanırsa, onun göstəricisi 50-ni keçir...

Danışdıqca özümə elə qapılmışdım ki, mənə elə gəlirdi dünyada təkəm. Amma həyat deyib izah etməyə çalışdığım anlamda tək deyilmişəm. Elə bu balaca otaqda da... Dayımın qızı yenə astaca pıçıldayırdı nəşə... Bacılarım ona qoşulub gülümsəyirdilər. Düzdü, dayımın qızının səsinə eşidə bilməzdim. Lakin nə dediyini əzbərdən bilirdim... Hər dəfə eşitdiyim sözlər idi:

– Fəlsəfə... Bu qız fəlsəfədi eee...

Mənə elə gəldi ki, doğrudan da, fəlsəfəyəm...

Fəlsəfə varlığın (yəni təbiət və cəmiyyətin), insan təfəkkürünün və idrak prosesinin təbii olduğu ən ümumi qanunauyğunluqlar haqqında elmdir. Fəlsəfə ictimai şüur formalarından biridir, nəticə etibarlı ilə cəmiyyətin iqtisadi münasibətləri ilə müəyyən edilir.

Bu elmi tərifdə mənə aid nə var, görəsən? Özümə və yaşadığlarıma baxanda fəlsəfə ilə mənim cəmi bir ortağ cəhətimiz vardı: “Nəticə etibarlı ilə cəmiyyətin iqtisadi münasibətləri ilə müəyyən edilir”. Bəli, maraqlıdır... Maraqlı olduğu qədər də gülməli haldı... Nəticə etibarlı ilə mən də iqtisadi münasibətlərdən asılı idim... Dünyaya gəlişim belə müəyyən edilməsə də, (Allah hər bir bəndəsini sevərək yaradır) bu günüm sırf iqtisadi münasibətlərdən asılı idi. Nə işə... Doğrudan, fəlsəfə idim, deyəsən... Düşündüklərimə bax bir... Allah, məni özün qoru!

Hər gün Allahıma dua edərkən yalnız bir şeyi istəyirəm ondan: “Məni məndən qoru, Allahım!”

Bu da qərribə duadır, deyilmi? İnsanlar içində qorxduğun tək özün olasan... Və səni Yaradandan səni özündən qorumağın istəyəsən... Ehhh.... Allah səbir versin!!! Dünya yaranandan bəri insanlar həmişə bircə şeyi istəyirlər dünyadan, insanlardan, Allahdan: “Xoşbəxtlik!”

Əlisa Nicat deyir ki, xoşbəxtlik iki cür olur: heç nəyi dərk etməmək və hər şeyi dərk etmək. Heç nəyi dərk etməyənlər, mənəcə, dərk edənlərdən daha xoşbəxtdirlər. Məsələn, ağ gəlinliyi geyib ər evinə yol başlayan bir qız özünü xoşbəxt sayır. Çünki ağ gəlinlik geyib... Çünki sevdiyinə qovuşur... Amma dərk edəndə ki, sevdiyi kişi hələ onu “sevməzdən” əvvəl həyatındakı olan qadınla yenə əlaqə saxlayır, “uzaq rayona işə gedəndə” onun evində gecələyir, onun dərk etmə qabiliyyətinin olmamasını kənardakı mən belə arzulayırdım... Bu da xoşbəxtliyin bir cür izahı... Bəli, xoşbəxtlik...

Bu fikirlərdən məni diksindirib ayıldan yenə dayım qızının səsi idi. Bu dəfə o pıçıldamırdı. Ucadan nəşə danışdı. Eşitdiyim cümlələrdən, həqiqətən, diksindim:

– Filarmoniyanın rəqs müəlliminin qızı vardı ey, axşam əri onu bıçaqlayıb... Boğazını neçə yerdən kəsib, özü də 3 yaşlı uşağın gözlərinin qabağında...

Qız gəldi gözlərimin önünə. Uzun, qara saçları vardı o qızın. Özü də rəqs edirdi. Həyat yoldaşını özü sevmişdi. Ailəsinin etirazına rəğmənlə evlənmişdi. Bir gözəl-göyçək oğlu da vardı. Uşaq... Yenə fəlsəfə tərəfim işə düşdü, deyəsən...

...Ana olmaq hər bir qadının arzusudur. Təəssüf ki, nikahların ümumi sayında sonsuz nikahların nisbi miqdarının artması ilbəil müşahidə olunur. Bu problemin bir neçə tərkib hissəsi var. Bu gün artıq mübahisəsiz qəbul edilmişdir ki, sonsuzluğun kişilərlə və qadınlarla əlaqədar səbəblərinin nisbəti, təxminən, eynidir və buna görə də ər və arvadın hər ikisi müəyyən olunmalıdır.

Müasir mətbuat bunu bağırır... Müasir statistika boşanmaların sayının ilbəil yox, günbəgün artdığını deyir. Müasir tibb elmi sonsuzluğu boşanmanın ümdə səbəblərindən biri kimi qəbul edir. Bəs uşaq olan ailədə ər niyə arvadının başını kəsməlidir ki? Niyə? Deməli, ana olmamaq, sonsuzluq ən böyük boşanma bəhanəsidir... Bəli, bəhanə...

...Keçdim o biri otağa. Balaca bir dəftərçə vardı pəncərənin qabağında... İndi oturub bacılarıma və dayım qızına bu dəftərçədən danışsam, mənə "fəlsəfənin atası" edəcəkdilər. Dəftərçəni əlimə aldım. Hər vərəqinə ağladığım bu dəftərçəni yazanı nə görmədiyimi, nə də tanımadığımı sanırdım. Amma oxuyunca, sanki ən yaxınımı görürdüm, duyurdum... Öz ürəyimin yerində iki ürək hesab edirdim... O ürək ki, içimdə özümdən çox dünya üçün, fəlsəfə üçün döyünürdü... Bu, mən idim! Bu dəftərçəni özümə yazığım gəlmədiyi anlarda yazmışdım, deyəsən. Bəs niyə özüm-özümün tanıdığı olmağa bu ömürdə vaxt tapmamışdım?! İlahi! Dəlimi oluram mən? Məni özün qoru, özün yaşat, Allahım!

Yenə üzümü tutdum Allahıma... Yenə üzümü söykədim pəncərənin soyuq çərçivəsinə. Dəftərçəni açdım. Burdakı həyat hekayəsini əzbərləmişdim. Uşaqsız evi tanıyırdım. Övlad həsrətiylə yanan gənc qadını özüm kimi bilirdim... Və qərara gəlmişdim ki, dəftərçəni kitab halına salım. Nəşr etdirim... Ehhh... Arzular... Yenə iqtisadi münasibətlər... Yenə... Zəhləm gedir iqtisadiyyatdan... Niyə pul lazımdı mənə? Niyə mən lazım olan pulu zamanında və məkanında tapmıram? Axı niyə? Bu sualı kimə ünvanlayım, bilmirəm də...

Dəftərçə belə başlayırdı: "Bir az vaxtım var... " Elə mənim də bir az vaxtım var idi. Başladım oxumağa... Oxuduqca onu yazanı, cümlələrin arasında, vergüllə nöqtələrin ayrılığında, nida işarələrinin həyəcanında yenə axtarırdım... Özüm özümün axtarışına çıxmışdım...

Sevgi...

Gənc qadın körpəsini qucağına elə sıxmışdı ki, elə bil bu an bütün əcinnələr və divlər Qaf dağından aşıb nağıllar diyarından gələcək, balaca qızını əlindən alıb aparacaq, mağarada saçlarından asacaqlar. Yevlax şəhərinin tozlu küçələrini arxada qoyduqca gənc ana sevinirdi. Öz evinə çatmayınca ürəyi rahat olmayacaqdı. Balasını qorumalıydı. Öz həyatı asan deyildi. Doğulmamışdan anası onu bacısına verəcəyini vəd etmişdi. Vədinə xilaf da çıxmadı. "Sonsuz" sayılan bacısına verdi qızını... Və gənc ana zamanında bir evin yeganə uşağı kimi böyü-

düldü. Biləndə ki, qucağına sığınıb yatdığı doğma anası yox, xalasıdır, onun kiçik ürəyi, sanki qəfəsdəki quşa döndü. Niyə belə olmalı idi ki? Bir müddət özünə gələ bilmədi. Anasından küsdü... Daha doğrusu, "analarından"... Yeniyyətlik çağında "özünün axtarışına" da çıxdı. Tapa bildiyi isə yenə taleyinə üsyan etməmək idi. Etmədi də... İki bacı birləşib onu üçüncü bacının oğluna ərə verdilər. İdeal ailə sayılacaqdı hesabda... Onun yaşanı yenə hesablanırdı... Yenə... Hesabdakı ailə xoşbəxt olmalı idi... Hesabla...

Özüm...

Hesaba bax ey... Kim ödəyəcək, görəsən, axırda bu hesabı? Kimə lazımdı axı bu hesabı ödəmək elə? Ailə də hesablanarmış... Ailə də plana salınarmış... Yaxşı yadıma düşdü, qanun layihəsi də var... Plana baxın da... Mən anlamıram ki, niyə insanın hissləri, həyəcanları, müqəddəs bildiyi nəsnələr bir kənara qoyulur, ancaq iqtisadi münasibətlər nəzərə alınır ailə məsələsində? Niyə oğlanlar düşünür ki, qızların atası varlıdısa, onunla evlənmək olar? Maraqlı bir məsələ də var.

Bir şair deyir ki, oğlanların evlənmək fəlsəfəsi fərqlidir. Onun təbirincə, oğlanlar 25 yaşa çatanda anlayır ki, evlənmək lazımdır. Bu zaman ya varlı bir qızla evlənilir, ya da, əksinə, sevgi axtarır. Sevir, evlənilir, sevgi isə uşaq bezlərinin qiymətində əriyir... Başqa bir yöndən isə oğlanlar düşünür ki, kasıbdırsa, onun sevməyə də haqqı çatmır. Odur ki, qarşısına məqsəd qoyur: 30 yaşadək işləyib pul qazansın, sonra evlənsin. Bəzən bu arzular reallaşır, oğlanlar 30 yaşında ev, pul, avtomobil təşkil edir özünə və 15-16 yaşlı ceyran bulağındakı bir qızla evlənilir. Yaxud da, əksinə... 30 yaşında da hələ kasıb olduğunu anlayır, özündən yaşca böyük, bir-iki dəfə ərdə olmuş "xalaşkayla" evlənilib "şad-xürrəm yaşamaq"dan başqa çarəsi qalmır.

Bəli, bəli, bu əhvalatı öz təbirincə bir şair söyləyib mənə. O şair ki, onu Allah sevərək yaradıb, sevərək dəyərləndirib və şair edib. İlham pərisini ona tanıdıb. Məhz o, "cəhənnəm odunda yanacaq şairlər" kəlməsindən qorxmayan insan bu cür düşünür. Onu düşüncəsinə görə qınamağa dəyməz. Çünki qınayanın başına gələr. Qınamıram da. Amma gəlin etiraf edək ki,

bu düşüncə də düzgün deyil. Bu da planlı həyatdır və mən bununla da razılışmıram... Niyəsini isə yenə tam özüm belə anlaya bilmirəm. Əslində məntiqlə düşünəndə nəyi pisdir ki, bu planlaşdırılmış ailənin? Zəmanəti də var üstündə. Məsələn: 10 il, ən azı 25 il və s. Ancaq mən düşünürəm ki, ailələr qurulan zaman insanlar bir-birinə ürəyini verəydi... Üstündə də zəmanət kartı. Yazılıydı: "Zəmanəti: bir ömür..."

Amma yazılıdır. Bəlkə də, belə olsa, insanın robotdan fərqi olmazdı. İnsan elə bu cür yaxşıdı, plansız həyat... Planlaşdırılmamış uğur və uğursuzluqlar, onda həyat daha maraqlı keçir.

"Ovu" uğursuz olan ölümə,
Pərt olmuş əcələ
gülə bilmədim yenə də...¹

İlahi, sözə bax... Bəs mən? Mən niyə gülə bilmədim pərt olmuş əcələ? Bu şairi bilmirəm, amma mən gülə bilərdim, əgər əcəl tək məni aparmağa gəlsəydi... Amma bu əcəl başına daş düşmüş, (el qarğıışı ilə qarğadım onu) balamı da aparmağa gəlmişdi. Apardı balamı özüylə... Məni isə aparmağa gücü çatmadı başı batmış əcəlin. Onun bu pərtliyinə gülə bilərdim əslində, balamı da aparmasaydı... Gülmədim... Balamın yoxluğuna gülə bilmədim... Ehhh...

***

Hesablı evlilikdən karlı çıxmayan hər kəs idi... Övladlarını xoşbəxt görmək istəyən üç bacı da, gənc ana da, dünyaya öz kiçik gözləriylə boylanan qızcığaz da... Üç bacı öz övladlarına görə düşmən olmağı da bacarmadılar, dost olmağı da... Üçüncü bacının oğlu az keçmədən elan etdi ki, iki bacının sevimli qızını sevmir... Sevgi deyə bir şey yoxmuş bu evlilikdə... Hər şey saat dəqiqliyi ilə hesablanan bu evlilikdə tək cə sevgi hesaba salınmamışdı. Elə ona görə də sevgi qisasını yaman pis aldı. Sevginin haqsızlıq etdiyi cəmi bir nəfər vardı. O da balaca qızcığaz idi... Anasının tək sevinci olan bu qızın bundan sonrakı həyatında atasına yer olmayacaqdı. Bunu anası seçmişdi, müəyyən etmişdi, qəti qərara gəlmişdi. Və bacardığı qədər ana bunu etdi də...

¹ Şeirir müəllifi Gündüz Sevindikdir

...Ana öz körpəsinə "ata" kəlməsini öyrətdi. Özü də sevgiyə... Onu ataya olan sevgidən təcrid etmədi. Lakin, ata sözünün yanında daha bir kəlməni də əzbərlətdi qızına: "Ata ölüb..." Evdə – uca və ağ divarların arasında Aysəbəyim ərköyün böyüyürdü. Evin tək uşağı olduğundan anası da, nənəsi də onun nazıyla oynayırdılar. O bir növ "anauşağı" kimi böyüyürdü. Düşünməzdi ki, nə vaxtsa paltarını da tək geyinə bilər.

İki qadın vardı Aysəbəyim üçün həyatda. Biri illərlə beşiyə hüznə baxan, övladsızlıq yükündən bükülən nənə, digəri isə ömrü gül açmamış solan, tək təsəllisi yeganə qızı olan gənc ana... Onlar elə düşünürdü ki, hərtərəfli təminat, nazını çəkmək Aysəbəyimə atasızlığı daddırmayacaq... Lakin qızcığaz üçün atanın yeri həmişə görünürdü. Pəncərədən küçədən keçən uşaqların atasının əlindən tutmasına baxardı. Öz balaca əllərini birləşdirib bunu məşq edərmiş sanki... Onun öz balaca dünyası atasızlığı yaşayırdı... Bunu anası və nənəsi hiss etməsə də... Atasızlıq onun üçün dərd olmuşdu. Kiçik ürəyinin böyük dərdi...

Ana da işləyirdi, nənə də... Kiçik qızın o qədər paltarı vardı ki, bilmirdi hansını seçsin... Hamısını oynucaq kimi oynadırdı...

Özüm...

Əslində mən uşaqlıq yaşamamışam... Yaşım uşaq yaşı olub, amma ürəyim uşaq ürəyi olmayıb... Belədirsə, bunun nəyi uşaqlıqdır ki?! Yadımda o qədər şey qalıb ki, uşaqlıq dövründən... "Kaş qalmayırdı" kimi düşündüyüm anlar da olur.

Evdə olan yolagətməzlikdən bezmişdim. Bu sözü babamdan eşitmişdim. Hər dəfə evimizdə anamla atam arasında düşən mübahisənin sonu dava olardı. Babalarım qarışırdı işə... İki də eyni sözü deməklə kifayətlənirdilər: "Yola getmirlər, eh, bunlar..." Bu sözün mənasını bilmirdim. Elə bilirdim ki, bu söz yalnız dava-dalaş deməkdi... Yadımda qalan zamanlardan dava vaxtı qaçıb içəri gizlənməyim asılıb... Əldamının tavanındakı tirlərdən asılan quru əvəlik torbası kimi yellənməkdən də qorxur uşaqlığının bu kiçik parçası... Qaçıb gizləndim qonaq otağındakı yükün altında. O qədər balaca idim ki, çarpayının altında oturdum, başım çarpayaya dəymirdi.

Orada oturub düşünürdüm ki, mən böyüyəndə həmişə “yola gedəcəyəm”. “Yola getməzlik” nədirsə, onu evimizdən qovacağam. Məni oradan tapıb çıxaran olmurdu. Heç axtaran da. Saatlarla orada otursam da, nə acmırdım, nə də yuxum gəlmirdi. Sadəcə, üşüyürdüm. Bərk üşüyürdüm. Elə ki ara sakitləşirdi, evdə səssizliyi duyurdum, tez çıxırdım oradan. Anamın yanına qaçardım. Anam üzümə baxıb doluxsunmuş gözlərilə oxşayardı məni. Onun baxışlarının həmin ifadəsi bu gün də gözlərimin önündədir... O ifadəni uşaq yaddaşıma elə yazmışam ki...

Oyuncaqlarım da az idi... Gəlinciyim heç vaxt olmayıb. Cəmi bir dəfə kimsə mənə böyük, özüm boyda bir gəlincik almışdı, anamın başı qarışan kimi sındırdım, saçını yoldum, aparıb pəncərədən eşiyə atdım. Bununla da gəlincik dövrü bitdi. Bundan sonra heç vaxt heç kim mənə gəlincik almadı... Mən də gəlinciklə oynamadım...

Deyirlər, qız uşaqlarına ona görə gəlincik alırlar ki, o analıq duyğusuna alışsın. Körpəni qayğıyla əhatə etməyə öyrəşsin. Deyirlər, guya qız uşaqları analığa hazır olurlar gəlinciklə böyüyəndə... Qucaqlarında gəlincik yatanda ana duyğuları oyanır onlarda... Mənimisə heç vaxt gəlinciyim olmadı. Olmadı... Olmadı!!!

Bunun özündə də məntiq varmış... Mən “ana” ola bilmədim... Bilmədim... Bilmədim!!! Əslində bu, mənim bacarıqlarım xaricində idi. Bu da alın yazısı idi...

“Dinimizdə “alın yazısı”, “qismət” kimi anlayışlar mövcuddur. Və çox təəssüf ki, bu anlayışların düzgün qavranılmaması nəticə etibarilə bir çox insanların özlərinə bəraət qazandırmalarına səbəb olur”.

Bəs mən? Mən ana olmadım deyə, alın yazısını özümə bəraət qazandırmaq üçün mü uydurmuşam? Yox... Çünki ana olmaq əlimdə deyildi... Balamı alan əcəllə savaşımaq da əlimdə deyildi... Bacarmırdım, yox, bacara da bilməzdim...

Cəmi iki oyuncağım vardı: bir sarı dələ və bir sarı zürafə... Hər ikisini qarşı-qarşıya qoyub saatlarla onlara baxırdım. Fikrimdə onları danışdırırdım. Onların söhbəti mənə o qədər maraqlı gəlirdi ki... Evimizə gələnlər anama deyirdilər:

– Bu necə sakit uşaqdır. Elə oturub oyuncaqlara baxır, vəssalam. Bizimkilər evi dağıdır ey bütün.

Anam isə mənim bu səssizliyimdən narahat olurdu. Ana idi axı... Balasının səssiz duraraq öz balaca qəlbində nəyi gizlətdiyini ondan yaxşı kimsə bilə bilməzdi... Həm də uşaqlıqdan elə hey ağrıyırdım. Ağrıyan yerimi dəqiq deməyə dilimin gücü çatmadığı vaxtlarda belə ağrıyırdım. Və anamın gözlərindəki təlaş dolu peşmançılığı görəndə anlayırdım ki, mən anamın ağrıyan yeriyəm... Anam mənimlə ağlayır, ağrıyır, göynəyirdi... Mənim oyuncaqlarım danışdırdılar ki, bu balaca, qaraca, çirkin qız böyüyəndə daha ağrımayacaq... Özünə sarı rəngli don alacaq, anasına isə qara rəngli corablar... Daha anası corabını yamayıb geyinməyəcək... Onların bu söhbəti mənə elə xoş gəlirdi ki...

İndinin özündə də anama azı həftədə bir cüt corab alıram... Anamın donu azdır, amma corabı çoxdur... “Niyə alırsan?” – deyə danlayır məni hərdən... Ancaq bilmir ki, bunu mən o səssiz “danışan” oyuncaqlarıma söz vermişəm... Bunu onlar danışdırlar o vaxtlar...

***

Hər nə qədər Aysəbəyim paltarlarını, evdəki bahalı qab-qacağı oyuncaq etsə də, tək oynamaq onu sıxırdı. Tək oynamaq mənasız idi...

Hərçənd o, öz uşaq ağılıyla sıxılmağın, mənasızlığın nə olduğunu bilmirdi, lakin tək oynamaq istəmirdi. Uşaq ağılıyla bircə şey düşünürdü: tək olmaq da, tək oynamaq da pisdir... Çox pis...

Nənə və ana ona başqa uşaqlarla oynamağı qadağan etmişdilər. Qorxurdular ki, uşaqlarla küçədə oynayanda qaçıb tərləyər, soyuqlayar. Evdə olanda qarını içəridən bağlayırdılar ki, birdən başları qarışanda qaçıb eşiyə gedər, xəstələner...

Aysəbəyim fiziki cəhətdən zəif uşaq idi... Bəlkə də, qorunmasının səbəbi onun zəifliyidi. Kiçik qızcığaz pəncərədən çölə boylanınca uşaqların oyunlarında, şən səslərində belə bir nisgil duyurdu...

Həsrətin nə olduğunu hələ onda anlamışdı... Küçəyə hərdən çıxanda uşaqlar barmaqla onu göstərib deyirdilər:

– Baxın, onu anası oynamağa qoymur...

Biri əgər onu oynamağa çağırırsa, o birisi tez ucadan səslənirdi:

– Çağırma... Onsuz da anası icazə verməyəcək...

Bu sözlər onu ağrıdırdı... Axı niyə o başqaları kimi olmamalıydı? Niyə fərqli idi? Düzdü, onun da öz şıltaqlığı, nadincliyi, uşaq nazı vardı... Amma yalnız anasına və nənəsinə naz edərdi. Onların sözündən çıxıb uşaqlara qarışmazdı...

Zaman keçdikcə Aşşəbəyimin də arzuları irəliləyirdi... Hər şeylə maraqlanırdı, hər şey haqqında bilməyə can atırdı... Arzusu, özü də ən böyük arzusu alim olmaq idi.

Balaca qızcığazı evdə tək buraxmağın çətinliyini anayla nənə öz ağırlı ürəklərində daşıyırdılar. Üç yaşlı qızın əlindən tutub bağçaya aparırdılar. Gülərlü, mehribanlıq barmaqlarının toxunuşuna köklənən tərbiyəçi-müəllim Aşşəbəyimin əlindən tutub stolda əyləşdirirdi. Saçlarını tumarladı... Hər tumarında bir qayğısızlıq görünsə də, əslində onun ürəyindəki gizli tərəddüdlər barmaqlarında titrəyirdi... Bu titrəyiş körpə qızcığazın tellərini də titrədirdi... Anasının işə getmək saati çatdı. Qadın başını aşağı salıb hüznü bir şəkildə otaqdan çıxmaq üçün qapıya yönəldi. Bu an qızcığazın təlaşdan böyüyən gözləri anasının arxasınca boylandı. Və cəldliklə sıçrayıb kiçik boyuna uymayan hikkəylə qapıya doğru cumdu. Tərbiyəçi-müəllim hər nə qədər onu qılıqlamağa çalışsa da, anası işə getdiyini desə də, Aşşəbəyim nazik barmaqlarını anasının donundan qoparmadı...

O gündən sonra ana və nənə növbə ilə qızcığazı özləriylə bərabər işə aparırdılar. Ana pambıqtəmizləmə zavodunda işləyirdi. Nənə isə camaatın xeyir-şərində “əl-əl axtarılan” aşpaz idi.

El məclislərində sakitcə bir küncdə oturan qızın marağını heç nə çəkmirdi. Sadəcə, insanların səs-küyünə alışmışdı. Zavodda isə saatlarla qaranquşun yuvasına baxırdı. Uşaq ağıyla onun yuvasının içini təxəyyülündə canlandırırırdı. Aşşəbəyim üçün qaranquşun yuvasında kiçik taxta stullar, bəzəkli çarpayı, qaranquş balalarının cürbəcür oyuncaqları var idi...

Beləcə, illəri yola salırdılar... Artıq Aşşəbəyimin 5 yaşı vardı. Bu gün onu özüylə aparmaq ananın növbəsi idi. İşə çatınca işçilərdən biri zavod direktorunun təcili iclas keçirəcəyini dedi. Anası qızı iclas keçiriləcək zala bitişik otağa aparıb, orada sakitcə oturmasını tapşırırdı. Aşşəbəyim buradan direktorun zəhmli səsini eşitsə də, onun çığır-bağırını anlamırdı. Bu səs onu yarıqaranlıq otaqda vahimələndirirdi. Qorxa-qorxa ayağa qalxıb asta-asta yeriməyə başladı.

Bura baş mühəndisin təcrübə otağı olduğundan dəzgahlarla dolu idi. Uşaq marağı qorxuya üstün gəlirdi... Və gəldi də! Aşşəbəyim dəzgahların birinə yaxınlaşdı. Üstü bəzəkli, rəngbərəng düymələrlə dolu idi. Bu düymələri yaxşı görmək üçün balaca dabanlarını qaldırdı. Bir az beləcə baxdı, baxdı... Yoruldu. Ayaqlarını yerə ürəklə basıb nəfəsini dərdi. Ancaq baxışları hələ də düymələrdə ilişib qalmışdı. Yenə dəzgaha yaxınlaşıb dabanlarını qaldırdı. Şəhadət barmağından başqa bütün barmaqlarını qatladı. Ehməlcə qırmızı düyməni basdı...

Dəzgahın dəmir cingiltisinə bənzəyən səsi bütün zavodu bürümüşdü. Direktor qapını açanda Aşşəbəyim əllərini arxasında gizlədib qorxmuş halda divara qısılmışdı. Anası cəld uşağı qucağına alıb təlaşla dillənmişdi:

– Bağışlayın, məcbur qalıb gətirmişdim özümlə... Bir daha olmaz...

Həmin gün Aşşəbəyimin anası ilə işə getdiyi son gün oldu. Artıq nənə də onu el məclislərinə, xüsusilə yas çadırlarına aparmağa utanırdı. Buna görə də məcbur qalıb uşağı 5 yaşında birinci sinfə aparırdılar...

Ana ilə nənə həyatın bütün rənglərini qıza yaxşı tərəfdən, parlaqlığı ilə göstərməyə çalışırdılar. Ancaq onlar bilmirdilər ki, Aşşəbəyim bu rənglərin solğunluğunu duyur. Onu Yaradan belə yaradıb... Atasızlığı yaşayan qəlbinə, fiziki cəhətdən zəif bədənində rəğmən onda elə bir qəribə duyğu var ki, Tanrı onu hər bəndəsinə vermir. Bu duyğunun adını hələ Aşşəbəyim özü də bilmirdi...

Ana müəlliməyə ilk gündən tapşırmışdı ki, onu uşaqlarla həyətdə oynamağa qoymasın. Çünki yıxılar, üzündə cızıq izi qalar. Bir qədər sadələvh kimi görünsə də, bu istək səbəbsiz deyildi. Aşşəbəyimin ağ, süd kimi tər-təmiz bənizi anasının aydınlığı idi... Bu aydınlıq ana üçün həyatın bulanıq tufanlarını yuyub aparanda dumduru sular idi...

Aşşəbəyim heç vaxt uşaqlarla oynamırdı. Daim böyüklərin müdrik kəlamlarını eşidir, onlara riayət etməyə çalışırdı. Hamı onun ağıllı uşaq olduğunu deyirdi. Qonşular, qohumlar öz uşaqlarına onu misal çəkirdilər. Ona isə elə gəlirdi ki, nəsə düzgün deyil. Axı yaşlıların, böyüklərin, müəllimlərin məsləhətinə olduğu kimi əməl edən təkçə o idi.

Hətta bir dəfə direktor müavini məktəb kollektivi qarşısında məsələ qaldırmışdı: "VII sinifdə oxumasına baxmayaraq, biz Aşşəbəyimi xüsusi səliqəsinə, nizam-intizamına, davranışına, hətta savadına, VIII sinfin proqramını bildiyinə görə bir sinif yuxarı keçirmək istəyirik". Amma anası razı olmamışdı. Onsuz da Aşşəbəyim məktəbə 5 yaşında getmişdi. Bir sinif də qabaqlamaq onun cılız bədəninə, dümağ sifətinə yaraşmazdı... Anası belə düşünmüşdü...

Özlüyündə isə ana qızıyla fəxr edirdi. Aşşəbəyimi o qədər tərifləyirdilər ki, bütün uşaqlar dərstdə onunla oturmaq istəyir, tənəffüslərdə başqa sinfin uşaqları onunla danışmağa can atır, küçədə qadınlar qucaqlayıb öpürdülər. Bütün bunlar ananın, nənənin, müəllimlərin fərəhinə səbəb olsa da, Aşşəbəyim üçün yenə nəşə tam deyildi...

Rayonun işıq-qaz sistemində problemlər yaranmışdı. Sovet dönəmindən qalan işıq xətləri, qaz boruları köhnəlmişdi, təmirə ehtiyac vardı. Təbii ki, təmir başa çatana kimi müəyyən çətinliklər olmalıydı. Oldu da...

Ana səhər tezdən oyanır, odun yarıır, sobanı qalayır çayı qaynadır, qızını ev isinəndən sonra yuxudan oyadırdı. Ev tapşırıqlarını isə Aşşəbəyim ya axşamdan neft lampasının işığında, ya da hamıdan bir saat əvvəl gedib məktəbdə hazırlayırdı.

Dərd gələndə birdən gəlir... Pambıq-təmizləmə zavodu da fəaliyyətini dayandırdı. Ana artıq işsiz idi. Bütün yük nənənin çiyinlərinə öz ağırlığını salmışdı. Əlbəttə, ana buna dözə bilməzdi. Odur ki, bazardan xırda məişət ləvazimatları gətirib yaxın qonşular arasında satmağa başladı. Beləcə, Aşşəbəyimin gündəlik dəftər-kitab xərcini qarşılamağa çalışdı. Zamanla bunu bacardığına evdə hamı-nənə də, Aşşəbəyim də sevinirdi.

Qızın sevinməyi də qəribə idi. Hamı kimi sevinə bilmirdi elə bil. Ürəyində həmişə sevincin kölgəsində bir nisgil olurdu. Bu nisgil onu gizləncə otağa çəkilib saatlarla ağlamağa məcbur edirdi. Əvvəllər belə düşünsə də, böyüdükcə Aşşəbəyim gizli ağlamaqlardan ürəyinin boşaldığını, nisgilinin şam kimi ölədiyini anladı. Və özlüyündə yaxşı oxumaq, ali təhsil almaq, anasına öz savadı ilə dayaqlı durmaq qərarına gəldi.

Özüm...

Məktəbi bitirəndə sinifdə on səkkiz uşaq idik. Ən kasıbı mən idim. Ən yaxşı oxuyanı da. Məni də Aşşəbəyim kimi hamı öz uşağına misal çəkirdi. Adımı eşidib üzümü görməyənlər də vardı. Bu valideynlər vaxtaşırı atamın yanına düşüb bizə gələr, mənə baxardılar. Ən çox yadımda qalan təəccüblü baxışlar olurdu. Sanki bu baxışların hamısı eyni dildə danışrdılar: "Bir bunun iynə boyuna, bir də dam dolusu toyuna bax!". Çox balaca idim. Nəinki balaca, həm də qaraca idim. Sinif yoldaşlarım son zəngdən sonra üzə payıza toya hazırlaşrdılar. Mənsə ali məktəbə. Bütün günü oxuyurdum.

Dövlət imtahanına bir ay vardı deyə, son zəng ərəfəsində özümə beş-altı gün istirahət zamanı ayırmışdım. Pülləkənimizin üstündə yarımçıq eyvan vardı. Taxta çərçivələr bir-birinin yanında elə dayanmışdılar ki, elə bil "Günəş krallığı" nı fəth etməyə gedəcək Roma əsgərləri cəngavər əmri gözləyirdilər. Bu taxta çərçivələrdən başımı azca irəli uzadanda evimizlə üzbəüz olan kitabxananın qapısını aydınca görə bilirdim. Bir gün yenə kitabxananın qapısına baxırdım. Dodaqlarımın arasından şeir süzülürmüş, sən demə...

Aradan altı il ötübür, gülüm,
Hələ üstüm-başım idim düşmür.
Yadımdan heç zaman çıxmadığımçün,
Yadıma düşdüün yadıma düşmür.²

Misraları təkrar-təkrar pıçıldamağa başladığım anda sinif yoldaşım Minnətin yol-ayrıcında durub gözünü mənə zillədiyini gördüm. Sinifdə partalarımızın arasında bir addımlıq məsafə vardı. Üz-üzə dayandığımız zamanlar az olmamışdı. İndi isə Minnətin baxışları mənə ayrı cür görünürdü. Başımı geri çəkib aşağı çökdüm. Ayağa qalxdığımda kitaba cumdum. Özümə verdiyim istirahət günlərini tamamlamaq mümkün olmadı.

Dövlət imtahanlarının cavabı çıxınca məlum oldu ki, imtahan verən cəmi altı şagirddən yalnız ikisi: mən və daim mənimlə rəqabətdəymiş kimi özünü hər addımda gözə tərən İnkilab tələbə

² Şeirin müəllifi Bəxtiyar Hidayətdir

olacağıq. Mən sevinirdim... Hələ də o sevinci bəzəyib-düzəyib anlatmaq üçün sözlər tapa bilmirəm...

Tələbə olmuşdum. Dördillik tələbə həyatında cəmi iki cins şalvarım, bir qara, balaca çantam, uşaq mağazasından ucuz qiymətə aldığım üstü “cirt-cirtla” bağlanan bir ayaqqabım qarderobumu tamamlayırdı.

Bütün bunlara qarşılıq, olduqca gözəl müəllimlərim vardı... Şair İncilab İsaq, musiqişünas Şirin Rzayev, professor Qabil Seyidov, professor Kəmalə Seyidzadə... Bu dörd müəllimin qarşısında tələbə kimi oturduğum üçün qürur duyurdum. Və bu qürur hissi mənim duyğularımda öz ömrünün ikinci onilliyinə qədəm qoyub. Böyük oğlan olsun!

* * *

Zaman öz işini görür, Aysəbəyim böyüyürdü. Yeniyetmə çağlarında hamı onu qaradınməz, qaşqabaqlı, lakin olduqca gözəl bir qız kimi tanıyırdı. Bəziləri bu qaradınməzliyi gözəllikdən doğan təkəbbür kimi qiymətləndirir, kimisi isə bunu onun “ağıllı”, “yerəbaxan” qız kimi olmasıyla əlaqələndirirdi.

Ulu Tanrının Aysəbəyimə bəxş etdiyi ən gözəl ərmeğan onun içində, ürəyində idi. Öz sirrini tül rübəndin altında gizlədən gözəl kimi cəlvələniydi, nazlanırdı onun duyğuları həyat qarşısında. Daxilindəki tufanları sərin mehlə örpəkləyib olmuşlara və olacaqlara üsyan edirdi bu qızın kiçik ürəyi... Ürəyindən pərvazlanan duyğuları qələmdən süzülürdü, misra-misra vərəqlərə axırdı.

Məktəbdə yaşadı olan qızlardan çox fərqliydi Aysəbəyim. Qızlar bulağından su içən gözəllərin hamısının aşiqi vardı, aşkar, ya gizli. Təkcə onun yox idi. Baxmayaraq ki, bu qızın gözəlliyi Yevlax rayonunun sərhədlərini çoxdan aşmışdı, yenə də adını tutan, “Aysəbəyim” – deyən gözə görünüb, qulağa dəymirdi. Bütün qızların arxasınca, xəlvətə düşəndə yanınca məktəbə bir oğlan gedirdi. Aysəbəyimin isə yanınca həmişə anası gedirdi. Məktəbin darvazası yanında da daim onu gözləyən anası idi.

Ancaq qıza elə gəlirdi ki, anası “evin kişisi” kimi yaranıb və bu, belə də olmalıdır. Onu qorumalı, evə su, odun daşımalı, həyət-bacanı səliqəyə salmalı, barının sökülən, uçulan yerini təmir etməli, bazarlığa getməli, eyni zamanda,

bu bazarlıq üçün pulu qazanmalıdır. Bütün bunların qarşılığında, Aysəbəyim bəzən beyninə dolan fikirlərdən qorxurdu. Bir cümlə isə nə qədər unutmğa çalışsa da, tez-tez dilinin ucunda bitirdi: “Tanrı da səhv edə bilir”.

II HİSSƏ

Nifrət

Aysəbəyim artıq onuncu sinifdə oxuyurdu. Böyümüşdü. Hər şeyi biləcək qədər böyüdüyündən tale bağlı qapıları onun üçün açmaqda israrlıydı. Gül ləkləri ilə əhatələnmiş bağçaya stol qoyub dərslərini hazırlayırdı. Elə də hündür olmayan barıdan küçədən keçən adamların başı görünürdü. Aysəbəyim hərdən başını yazıdan qaldıranda bu adamların gah birisiylə salamlaşar, gah da tələsik keçənləri baxışlarıyla ötürürdü. Bir də başını qaldıranda saçlarına təzəcə dəndüşmüş bir kişinin diqqətlə ona baxdığını gördü. Qız qorxdı. İçinə dolan bu qorxunun yanılla gələn şübhələr daha betər idi. Çünki kişinin baxışları maraqlı dolu olduğu qədər də qıza tanış gəlirdi. Hətta o qədər tanış gəlirdi ki, elə bil hər gün görürdü bu bəbəkləri... Bir neçə dəqiqə birbirinə kilidlənmiş baxışların sonu tez gəldi. Kişi başını aşağı salıb getdi.

Bu hadisə bir ayda dalbadal, ən azı altı dəfə təkrarlanınca Aysəbəyim nənəsinə içindəki qorxulardan danışdı. Şübhələrini isə bir sirr kimi qorumağa çalışdı. Ömrünün çoxunu yola salıb arxasınca su atmaq fikrinə düşməyən nənə üçün bu, ürəyindəki yükü artırardı. Daha qız bilmirdi ki, nənə o kişinin gəlməsini eşidəndə onsuz da ömründən ağır yük karvanını hər açılan sabahından keçirərək yuxusu ərşə qaçdığı gecələrə aparır. Və bu karvanın sarvanı elə o, özü olur.

Növbəti dəfə Aysəbəyim nənəsinin mətbəxdə olmasından ürəklənərək cəsarətlə ayağa qalxıb kişidən soruşdu:

– Axı siz kimsiniz? Niyə mənə elə baxırsınız?

– Tanımazsan... Mən səni görəndə balaca idin, indi böyüyüb gözəl bir qız olmusan.

– Elə tanımaq istəyirəm. Kimsiniz? – Anandan soruş, o deyəcək.

– Anam evdə yoxdur! – Aysəbəyim artıq hirsələnirdi. Səsinin daha da codlaşdığını hiss edirdi.

– Mən sizdən eşitmək istəyirəm. Qohum-sunuz?

Kişinin dodaqlarının kənarına kinayə dolu təbəssüm yığılmışdı. Həmişə maraqlı dolu olan bəbəklərindən qəribə bir hissə asılmışdı. Bilmək olmurdu ki, nəyəsə hirsələnib, yaxud nəyəsə heyfələnir. Ya da hər iki hissə orda necə doğmalaşa bilib? Nəhayət, kinayə ilə bükülən dodaqların arasından ikicə kəlmə ilan qayadan sürüşən kimi sıyrılıb çıxdı:

– Sənin atanam.

* * *

Yox, Aysəbəyim bu kişiye inanmadı. Onun atası çoxdan ölmüşdü axı. Anasıyla nənəsi ona yalan danışmazlar. Düşündü ki, yəqin, o kişi sərxoşun biridir, nə danışdığını özü də bilmir. Ağı başında adam nə durub kimsənin uşağına barıdan baxmaz, nə də yalandan “sənin atanam” – deyib uydurmaz. Kişi gedəndən sonra zamanın bir ölçüsündə özünü günahlandırmağı da bacardı. Necə icazə vermişdi ki, yad bir adam atasının xatirəsinə toxunsun?! Bircə şəkli olmasa da, atası onunçün vardı. Onun xəyalında idi... Onun bütün “atalı arzularının” qəhrəmanı idi. Uşaqlıqdan bəzən atasının-xəyali qəhrəmanının şəklini çəkirdi. O qədər hər dəfə daha yaxşı çəkim deyə cəhd etmişdi ki, axırda rəsm müəllimi çəkdiyi şəkillərdən bir neçəsini Bakıya-sagirdlərin sərgisinə aparmışdı. Aysəbəyimin rəsm çəkməkdə qabiliyyətli olmağıyla hər yerdə fəxrlə danışardı. Amma o, ağına da gətirməzdi ki, bu qabiliyyət qızda atasının rəsmi daha yaxşı çəkmək cəhdi ilə yaranmışdı. Üstəlik, “ata” kəlməsinin dilinə gəlməsiylə ürəyində özünü qatil sandığı, anasının uşaqlıqda danışdığı daha bir əhvalat da vardı. Eşitdiyi gündən bu yana bir dəfə də olsun anasından danışmasını istəmədiyi, özünü qatil hiss etdiyi əhvalat... Anası danışmışdı ki:

– Sən onda çox balaca idin. Bütün gecəni kukla deyib ağladın. Atan da səhər açılan kimi qaça-qaça sənə kukla almağa gəldi. O qədər tələsirdi ki, üstünə gələn maşını görmədi. Maşın da onu vurub öldürdü.

Bu əhvalata inanmışdı. Həmin gün kukla deyib ağladığı üçün özünü olduqca günahkar hiss edirdi. İllərlə içindəki bu özünü bağışlaya bilməmək hissiylə yaşamışdı. Bu necə olur, bilməyi kimsəyə arzulamırdı... İndi isə hansısa

danışığını bilməyən bir kişi onun atasıyla bağlı xatirələrini alçaldırdı.

Axşam anası evə gələndə xahiş etdi ki, bir dəfə atasının məzarını ziyarətə getsinlər.

– Çox uzaqdadı. Məktəbi bitir, instituta qəbul ol, aparacağam. Hər şeyi öz gözlənlə görəcəksən, – dedi anası. Danışdıqca bir dəfə də olsun başını qaldırıb qızına baxmırdı. Anası bir də onun gözlərinin içinə bir həftə sonra baxdı...

Həmin gün Aysəbəyim məktəbdə keçirilən tədbirə görə hazırlığa gecikmişdi. Müəllim yanına aparacağı kitablar evdə olduğundan məktəbdən evədək yüyürmüşdü. Təngnəfəs darvazanı açmaq istəyəndə içəridən gələn qarma-qarışıq səslər onu dayandırdı. Anası bir kişi ilə mübahisə edirdi. Dayanıb dinləməyə başladı.

– Hər şey boş yerədi! – anası deyirdi.

– Bir səhvlikdi elədim də. Bağışla, – kişinin səsi də tanış gəlirdi.

– Qayıt ailənə. Qızımın öz həyatımızı qurmuşuq.

– Mən sızsiz darıxıram... Yenidən...

– Gecdir, get, bir də qarıya gəlmə! – anası kişinin sözünü kəsdi.

– Aysəbəyim heç bilmir ki, onun atası sağdı, – Kişinin səsinə bir az hikkə də qarışırdı.

– Bəs sən nə fikirləşirdin? Elə bilir atası ölüb.

– Niyə ki? Mən onun atası deyiləmmi? Məni niyə gizlətmisən uşaqdan? – Əsəbi qışqırtı qızın tükələrini ürpəndirdi.

– Onun həyatını məhv edə bilmərəm. Ali məktəbə hazırlaşır. Get, imkan ver yaşayaq.

Dünyaya niyə gətirdiklərini dərk etməyən övlad isə darvazanın arxasında valideynlərinin bu söhbətini eşitdikcə onun üçün həyat məhv olmağa başlayırdı. Elə bil hər şey rəngini dəyişib bozarır, ağaclar əyiş-üyüş olub bir-birinin üstünə yıxılır, quşlar civildəmir, boz-boz ulayırdılar. Aysəbəyim darvazadan uzaqlaşdı. Yeridikcə yol gözləri önündə gah axır, gah çökəlir, gah da hər bir torpaq dənəsi bir qara qayaya çevrilib getməsinə imkan vermirdi. Geri döndü. Məzarına qoymaq üçün uşaqlıqdan bəri hər yaz çəməndən gül yığıdığı atasının üzünü görmək marağı hər şeyə üstün gəlmişdi. Uşaq ağıyla özünü ölümünə səbəbkar saydığı atası bu dəmir darvazanın o üzündə idi. Darvazanı əli titrəyərək itələsə də, dimdik dayandı. Əvvəlcə düz anasının gözlərinin içinə, sonra da atasına baxdı. Hər gün barının o

üzündən ona baxan, “sənin atanam” deyən kişi idi. Dodaqlarının kənarındakı kinayəli təbəssüm bütün üzünü bürümüşdü. Dodaqlarından saxta bir mülayimlik asılıb yıxılacağını gözləyirdi. Aysəbəyimin ürəyində qəribə sızıltı baş qaldırdı. Qız bu sızıltıyla dorğudan–doğruya qatil olmağı arzulayırdı. Bu kinayəli təbəssümü yarıda qoyacaq bir qatil olmaq arzusu bütün əzalarını gərmişdi. Bu hissini adı nifrət idi. Aysəbəyim atasına nifrət edirdi...

***

O gün heç nə yeməmişdi Aysəbəyim. O gecə səhərədək anası ilə nənəsi pəncərənin o üzündə, o isə bu üzündə öz yorğanına bürünərək ağlamışdı. Səhər bitib-tükənmək bilməyən suallarla açılmışdı. Bu suallar anasına ünvanlansa da, cavabları nənəsi vermişdi. Aysəbəyim bilmişdi ki, atası anasının xalası oğlu imiş. Hələ hamiləyəkən anası atasının xəyanətini eşidib qızını doqquz ay tamam olmamış dünyayla salamlamağa məhkum etmişdi. Hər an ölümlə üz-üzə yaşayan körpə illərdir məhz bu səbəbdən çöl-bayırdan, isti-soyuqdan qorunmuşdu. Övladını itirmək qorxusu anaya doğum sancılıyla birgə göndərilmişdi. Və bütün bunların günahkarı ata idi...

Aysəbəyimin dünyaya gəlişi də atanı evinə, ocağına bağlamamışdı. Yenə hər gün evdə davadalaş, yenə içki şüşələri, yenə xəyanətlər... Bir gün, hətta uşağı qucağına alıb nənəylə ananın qarşısına da çıxmışdı:

– Bu uşağın atası böyüməyini istəmirsinizsə, mənə maşın alın!

Bu, ailə adlı sarayın açıq qalan tək pəncərəsi idi. O gün o pəncərə də bağlanmışdı. Bir daha günəş işıqlarına açılmayacağına qərar verilmiş pəncərənin o üzündən görünən keçmişdə nələr olmuşdusa, hamısının günahkarı ata idi. Hardasa bir məzarının olduğunu bildiyi atası daha doğma, daha əziz idi Aysəbəyimə. Yaşadığına əmin olduğu ata isə onun üçün əsl günahkar idi... O, ata deyildi. Aysəbəyim ona ata deyə bilməzdi. Onu xəyalına yaxın da buraxmazdı... Lakin həyat öz gerçəkliyini güzgü işığı kimi insanın gözlərinə salıb qamaşdırmaqdan həmişə zövq alıb.

Aysəbəyim gözünə düşən güzgü işığında bütün kişiləri eyni ölçüdə görürdü; elə bilirdi ki, bu dünyada nə qədər oğlan, nə qədər kişi varsa, hamısı onun atası kimidi... Hamısı da yalnızca

günahkar olmağı bacarırlar. Onun içində dünyanın bütün kişilərindən qisas almaq kimi bir hayta vardı. Lakin bütün bunlarla yanaşı məktəbi bitirib ali təhsil almaq arzusu da ürəyindən bəbəklərinə yol tapa bilmişdi. Aysəbəyim kitablara insanlardan daha çox etibar edirdi. Bütün oğlanları acılayır, kiminsə ondan xoşlandığını eşidəndə mütləq onunla dalaşardı. Bunu bütün kişilərdən aldığı intiqam sayaraq rahatlıca bilirdi. Üstəlik, eşitmişdi ki, atası ikinci arvadından da boşanıb, hardasa tək-tənha yaşayır. Bu, onu sakitləşdirən daha bir təsəlli idi. Və bu təsəlli onun əla qiymətlərlə məktəbdən məzun olduğu zamanda qulağına çatmışdı. Heç kəs təbrik etdiyi, xoş sözlər dediyi qızın içindəki tükürpədən dəhşətli təəssüfdən xəbərdar deyildi. Qarşıda ali təhsil vardı.

Özüm...

Bir dəfə qanlı knyaginya Batori haqqında kiçik bir yazı oxumuşdum. Onu qaniçən, kişilərin məhvinə çalışan bir cəllad kimi tarixə salan həqiqətin nə olduğunu bilmək marağı oyanmışdı məndə. Sonra bilmirəm nələr oldu, hansı maraq Batorini kölgədə qoydusa, bir də qanlı knyaginya haqda yeni film çəkildiyini eşidəndə yadıma düşdü. Rejissoru qadın olan iki saatlıq filmə nəfəs çəkmədən baxdım. Əvvəllər oxuduqlarımın üstündən iri bir proyektor işığı keçdi kimi təsirləndim. Macar rejissor bu filmdə Batorinin kişilərə olan nifrətinin günahkarını bir-iki epizodda gözəl açıqlayır: knyaginyanın əri...

Demək istədiyim odur ki, kişilərin qadın nifrətinin də, qadınların kişi nifrətinin də altında mütləq və mütləq öz həmcinslərini gözdən salan biri vardır. Biz bunu görmürük. Görməyə heç can atmırıq da. “Cinayət psixologiyası” adlı məfhum dünyamızda psixoloqların ən qiymətli tapıntılarından biridir. Hərçənd ki, bu nəzəriyyə ədəbiyyatda Dostoyevski ilə başlayır, lakin Dostoyevski kimi bir yazıcının əsərin yazılma prosesində psixoloq kimi öz obrazı üzərində seanslar aparmasını unutmaq lazım deyil. Amma ədəbiyyatda da, kriminalistikada da səbəblər çox az hallarda axtarılır. Bunun günahkarı, təbii ki, nə yazıçı, nə də kriminal-psixoloq deyil. Əsl günahkar içində mən olmaqla əsərlərin ünvanlandığı və cinayətlərin baş verdiyi andan marağını

cinayətkara qarşı itiləmiş cəmiyyətdir. Cəmiyyətdə heç kim öz işindən və həyatının düzənindən ayrılaraq cinayətin səbəbi haqda düşünmür. Onlar nəticəni-cinayəti sevirlər. Bəli, sevir! Bu sevgi növbəti cinayətin cücərmə səbəbidir. Qadın-kəşif nifrətinin də nəticəsi eyni ilə belə maraqlı gəlir insanlara. Çünki qarşı-qarşıya qoyulsa, kişilər mələk, qadınlar mələkə olduqlarını sübut etmək üçün dəridən-qabıqdan çıxırlar. Təbii, qanunauyğunluqla düz edirlər. Axı bütün qadınlar Silviya Plaz, bütün kişilər də Aqata Kristinin obrazı Amyas Krale deyil...

***

Ali məktəb imtahanı yaxınlaşdıqca Aysəbəyimin cılız bədəni sürətlə cılızlaşmağında idi. Qıza elə gəlirdi ki, ürəyinin içində boyundan böyük bir hava şarı var və bəzən nəfəs aldıqca o şar şişir, şişir, partlamaq dərəcəsinə gəlir. Bütün günü kitab əlindəydi – yeyəndə də, saçını darayanda da, donunu dəyişəndə də. Ali məktəbə qəbul ola bilməyəcəyindən yaman qorxurdu. Gah imtahan vaxtının gec gəlməsi üçün dualar edir, gah da hər keçən günün bir il kimi uzun olduğunu düşünür, səbirsizlənirdi. Nəhayət, imtahan günü gəldi. Anası onu imtahana bir cümlə və bir dünya təbəssümlə yola saldı:

– Qorxma, qızım, bildiyini yaz, keçməsən, gələn il keçərsən.

Bu bir cümlə və bir dünya təbəssüm Aysəbəyimə güc, addımlarına inam verdi. Onu ən çox ürəkləndirən anasının bu imtahanı, Karlson demiş, “adi həyatı hadisə” sayması idi. Qızın qulağının dibindəcə imtahan verməyə gələn uşağını hədələyən, danlayan o qədər valideyn vardı ki...

– Bax, bir əmək pul tökmüşəm sənə hazırlığın. Hünərin var, keçmiyəsən!

– Vaxtında “oxu” deməkdən dilimdə söz cücərdi! Adam deyilsən ha. İndi üzümə yazmamış qayıdasan, gününü görəcəksən!

– Əgər yazammasan, evə qayıtma! – və s. və s.

Bütün bunların fəvqündə anasının təbəssümü onun üçün Tanrının ən böyük mərhəməti idi.

***

Avqustun altısı Aysəbəyimin ad günü idi. İmtahan nəticələri məhz bu gün açıqlanmışdı. Aysəbəyim cavabı bilməyə qəsdən özünü ge-

cikdirirdi. “İmtahandan kəsilmək” adlı hədiyyə almaq onun ürəyinin götürə biləcəyi yük deyildi. Ona görə də anasından bu gün imtahan nəticələrini bilmək istəmədiyini dedi. Ana əvvəlcə qaşlarını çatdı, sonra dodaqlarını birbirinə kip sıxıb başını yellədi, heç nə demədən qapıdan çıxdı. Aysəbəyim nə çatılan qaşların, nə bükülən dodaqların, nə də sükunətli addımların nə “söylədiyini” anlamamışdı. Başını qatmaq üçün stolun üstündəki ad günü tortuna tərəf əyilib üstündəkiləri oxumuşdu: “Happy birthday” və kiçik smaylik. Gözləri yaşarmışdı gülməkdən. Axı, bu tort bişirən qonşuya nə düşmüşdü ki, ingilis dili bilicisi çıxmışdı?! Eləcə “ad günün mübarək” yazı bilməzdimi?! Gülgülə qarıya çatınca anasının əlində kiçik kağız qarşısında dayandığını gördü. Sakit və ciddi duruş ananın əlindəki kağıza böyük əhəmiyyət verdiyini anladır. Aysəbəyim kağızı ehməlcə götürüb açanda da üzündəki gülüşü qoruyub saxlamağa cəhd edirdi. Bu gün, məhz bu gün ağlamaq istəmirdi...

İmtahanın nəticələrinə əsasən Aysəbəyim artıq tələbə idi. Gülüşünə qarışan göz yaşlarını ağlamaq adlandırmaq istəməsə də, nənəsi öz təbrikində gecikməmişdi:

– Ay səni görüm həmişə sevincdən ağlayasan elə!

Özüm...

Ağlamaq... Əvvəllər ağlamağı çox sevərdim. Çox ağlayardım. Göz yaşlarımdan dəyərini anlamırmışam... Sadəcə, gizlin-aşkar ağlamaq mənim üçün can rahatlığıydı. Canımın ağrıyan yerini sıgallayıb ağladığım zamanlarda uşaq düşüncəmlə böyük-böyük qəhrəmanlıqlar edirdim. Böyüdükcə, ağlamağım mənimlə birgə böyümədi, təəssüf ki... Get-gedə kiçildi, adiləşdi, gözdən düşdü. Ta ki, iyirmi iki yaşımın tamamına kimi. Qoşalaşmış ikiləri öz təqvimin qızıl çərçivəsinə saldıığım il göz yaşlarımı ilk dəfə özümə axıtmadım... Mübariz İbrahimov şəhid olanda ağladım... Ağlayaraq yazdım ki,

Bu dünyada candan əziz nə var ki?!

Bir ürəkdi, göz yaşdı, Vətəndi.

Bu dünyada səndən əziz nə var ki?!

Bir ürəkdi, göz yaşdı, Vətəndi.

Bu ürəklə sevə bilmişəm səni,
Bu vətənin ər igidi, qeyrəti...
Axan göz yaşımın hər giləsini
Töküm məzarına, yoxdur qiyməti...

Bu dünyada eşqdən uca nə var ki?
Sevdiyimsən, tapındığım ərənəm...
Bu dünyada eşqdən qoca nə var ki?
Sevgisini torpağına sərənəm...

Bu dünyada candan əziz olanım
Bir ürəkdi, göz yaşıdı, Vətəndi.
Bu dünyada səndən əziz olanım
Bir ürəkdi, göz yaşıdı, Vətəndi.

İndi daha göz yaşlarım hər şeydən ötrü axmır.
Mənimlə birgə böyüməyən ağlamağımın məni
ötüb keçməsinə baxmaqdan başqa əlimdən nəşə
gəlmir...

* * *

TələbəlİK gözəl keçirdi. Düzdür, hər günü
nağil deyildi, hər ay bir şahzadə at çaparaq
eyvanın altından keçmirdi, cəngavərlər divləri
öldürmürdü, yenə də tələbəlİK öz romantik
dumanlığını qoruyub saxlamışdı. Aşşəbəyim
xoşbəxt idi. Bütün sıxıntıların, kədərlərin
tələbəliyin arxasında qaldığını düşünürdü. Ancaq
yanılırdı! Onun xoşbəxt günləri uçuq-sökük
binanın sonuncu mərtəbəsindən gələn işıq
kimiydi... Həyatın xoşbəxtliyə ayırdığı reklam
fəsiləsi bitirdi...

Bir gün qəfildən nənə xəstələnib yatağa
düşdü. Həkimlərin gözlərini yerə dikib, başını
bulayaraq çıxdığı otaqda qız nənəsini seyr
etməkdən yorulmurdu. Ağ saçları güllü yastığa
döşənmiş nənənin sağalacağı ümidini küs-
dürməmək üçün üçüncü kurs tələbəsi olan
Aşşəbəyim institutdan bir həftəlİK icazəni güclə
almışdı. Qıza elə gəlirdi ki, nənəsi onu yanında
görəndə sürətlə sağalacaq, ayağa qalxacaq. Lakin
yaşlı nənə günbəgün Aşşəbəyimin gözləri
önündə əriyirdi. Çarəsiz anlarda əlindən heç nə
gəlməmək kimi bir duyğunun varoluşunu da o
kiçik zaman kəsiyində anlamışdı. Nənəsinə
baxaraq... Nənəsinin damarları çıxmış əlini
üzünə sürtərək... Göz yaşlarından diksinər deyər,
gözünü ovuşdurmaqdan yorulmayaraq...

Evdən çıxan tabutun arxasınca baxmaq isə...
Yox, Aşşəbəyim o gün yaşadıklarını bir daha
dilinə gətirməmək üçün özünə bərk-bərk söz
verdi.

Tamam tək qalmağı da bu aralar öyrəndi.
Anası xırda alverçilik etdiyindən evdə az olurdu.
Aşşəbəyim nənəsizliyini bir də tək boşqablıq
süfrələrdə, təkadamlıq mürgülərdə, evdən yalnız
televizorun səsi gəldiyində yaşamağa çalışdı. Za-
manla yalnızlığa öyrəşə bilmirdi deyər, qorxuları
da müxtəlif şəkillərə düşə bilirdi. Gah televizorun
arxasından başqa səs gəlir, gah pəncərəyə kölgə
düşür, gah yuxusunda dəhşət filminin ssenarisi
yazılırdı. Lakin qızın yalnızlığa könül verməsindən
savayı çarəsi qalmamışdı. Və bir gün bütün
gücünü toplayaraq yalnızlığın qoynuna girdi.
Həyat onların başı üzərində dayanmışdı və kəbin
duasını tənha hıçqırıqların melodiyası altında
zümzümə edirdi.

Həmin gün anası Aşşəbəyimə qırmızı don
almışdı. Qız donu geyinib güzgünün önündə fir-
lanınca öz yaraşığından məst olmuş halda demişdi:

– Gərək nənəmə də göstərim, deyirdi, qırmızı
rəng mənə çox yaraşır.

Ana qəfil hönkürmüşdü. Aşşəbəyim üçün
dünyanın ən güclü qadını olan anası birdən-birə
acizliyini göz yaşlarıyla etiraf etmişdi. Qız boy-
nunu bükmüşdü... Ürəyini də bükmüşdü...
Həmin qırmızı don əynində yalnızlıqla nigaha
girmişdi.

Özüm...

Yalnızlıq...

Tənhalıq...

Yaxud, heç kimsənin olmaması...

Əslində, böyük bir yalan! Milyonlardan biri
kimi "OL" kəlməsindən qorxub başımızı
dizlərimizə dirəyib, gözlərimizi bərk-bərk yu-
mub, yumruqlarımızı qulaqlarımıza tutub özü-
müzü zamanın və təbiətin ixtiyarına buraxırıq.
Anamızın bətnindən çıxanda isə elə sevinirik ki...
İlk olan bu sevincdən bütün həyatımız boyu əsla
və əsla bir daha dadmırıq. Çünki bir buğda
dənəsi ilə Həvva nənəmizin qazandığı doğum
sancısı cəzasını anamıza yaşadıb günahsızlığı-
mızla öyünürük.

Bu aralar, doğrudan da, təzadlı fikirlər əlində
əsir-yesir olduğumu bilirəm. Yoxsa mənim nə

həddiməydi ki, Həvvadan danışam? Anamı günahlandırım, tövbə, tövbə! Yenə üzümü göyə tuturam:

- Allahım, sən bildiyin məsləhətdir! Bircə ağlımı alma.

Ağlım varmış kimi, sonuncu xahişi elə ürəklə edirəm ki... Kim deyirsə, şairlər, yazıçılar ağıllı adamlardır, yanılırlar. Onlar qədər ağılsız, məntiqsiz, hamının bədbəxt olduğu yerdə xoşbəxt, ən sevincli gündə qaş-qabağı yerlə gedən, min gülüş içində zarıyan ikinci bir insan zümrəsi tapılmaz. Mən də daxil...

Yalnızlıq, tənhalıq, kimsəsizlik kimi kəlmələri də şairlər və yazıçılar uydurub. Guya tək bir yerdə oturmağı, tək ağlamağı daha duyğusal sözlə ifadə ediblər. Bilmirəm kim necə yaşayır bu hissləri, mən etiraf edirəm ki, belə hisslərin mövcudluğuna şübhə ilə yanaşıram. Çünki tək ağlayanda da kimisə, nəyisə düşünüb ağlayıram. Tək yemək yeyəndə də həmişə çörək iyləyib anamın, qardaşımın, bacılarımın adlarını sıra ilə sadalayıram, görəsən, ac olanı yoxdur ki? Bu təkliyin özündəki qeyri-humanizmi görürsünüz-mü? Təkcə öz doğmalarımın ac olmadığını qeydinə qalmaq istəyirəm fikrən. Bu da dünyaya meydan oxuyan yazıçı humanizmi...

III hissə

Yenə sevgi

Sevgi bu dəfə başqa ləçək bağlamışdı. Bu dəfə başqa qoxudaydı, başqa rəngdəydi... Amma bu dəfə o, hesabdən kənar qalmamışdı. Əksinə, indi dünyada nə var-nə yox, hamısından haqq-hesab istəyirdi. Bu sevgi üçün ölüm də bir udum nəfəs qədər adi idi. Əlbəttə, belə də olmalıdır! Axı sevgi – bütün dünyanın əzbər bildiyi, lakin oxuyub-oxumamaqda hər kəsin özü qərar verdiyi yeganə nəğmədir...

Ayşəbəyim bu nəğmənin varlığından kənddə xəbər tutmuşdu. Xalası onu evinə qonaq çağırmışdı. Uzaq qohumların toyu ərəfəsində bu qonaqlıq lap yerinə düşmüşdü. Qız ilk dəfə kənd toyu görəcəkdə. Üstünə qırmızı lentlər bağlanmış çadır, içəridə yerə basdırılmış ağac dirəklər, əlində bəzəkli çubuq tutmuş tamada, qız toyunda o ki var ağlayıb, bir gün sonra oğlan toyunda

gəlinin başından şirni tökən qohumlar... Ayşəbəyim yaxşı bir nağılçı olub bütün bunları nağıl etmək istəyirdi. Bu, sehrlə aləmə düşən bir şahzadənin başına gəlmiş ən gözəl macərə idi. Təbii ki, xalasının təzəcə əsgərlikdən gələn baldızı oğlu da bu nağılda yavaş-yavaş öz yerini tuturdu; qızdan oğrunca asılan bərraq baxışlar, üz-üzə gəlincə titrəyən səs, qızaran yanaqlar, sözlərdən qabaq nəyisə anlatmağa çalışan əllər təkcə ağ atın yoxluğuna heyfşilənirdi. Sanki Allah Ayşəbəyimə xoşbəxtlik üçün xeyir-duasını verirdi.

O gündən Ayşəbəyimin ürəyində bir sızıltı vardı. Amma bu sızıltı əzab sızıltısı deyildi. Bu, ona tanış olmayan bir incə ağrı idi. Qıza elə gəlirdi ki, bu ağrı kənddə gördüyü oğlanın baxışından, gülüşündən qoparaq onun damarlarına hopub. Günün hansı saatında gözləri önünə o oğlanın baxışları gəlsə, qızın əlləri titrəyər, gözləri buludlanır, dizləri yeriməkçün olan son taqətini toplayırdı. Hərdən ona elə gəlirdi ki, belə anlarda ürəyinin döyüntüsünü bütün dünya eşidə bilir...

Zaman sevgi həyəcanlarıyla ayaqlaşmır. Ona görə də iki il sevən bir gənc qızın ömründən başını aşağı salıb dinməz-söyləməz keçməyə cəsarət edə bildi. Ayşəbəyim isə o oğlanı axtarmaq, heç olmasa, adını öyrənmək cəsarətini özündə tapmadı. Sadəcə, hər axşam, yatağına uzanarkən süd rəngdə boyanmış tavana baxaraq o oğlanı xəyal etdi; gah evləndilər, gah küsdülər, gah hərəsi bir kompüter alıb böyük yazıçı oldular, gah da sakitcə ayrıldılar... Ayşəbəyimə elə gəlirdi ki, bu xəyallar onun həyatdan da gizlətdiyi ən böyük sirridir. Bu sirr ilə yaşamaq ona çox xoş idi. Ürəyindəki sızıltı onu xoşbəxt edirdi. Həyat fərqli olmağı bacara bilməmişdi.

Ayşəbəyim ali təhsili bitirib diplom aldığı gün anası da ona mobil telefon hədiyyə etdi. Qız iki sevinci birgə yaşayırdı. Həm diplomunu, həm də mobil telefonunu göstərməyə, sevincini bölməyə adam axtarırmış kimi bütün qohumları gözləri önündən keçirmişdi. Nədənsə bu sevincli anlarında kənddə-xalasıgildə olmaq istəmişdi. Günortadan sonra Yevlaxdan çıxan günün sonuncu avtobus reysinə çatmaq üçün ana ilə qız əllərinə keçən paltar geyinib evdən çıxmışdılar. Avtobusda başlarını qaldıraraq heç kimə baxmasalar da, kənd dayanacağında onlardan öncə düşən oğlan Ayşəbəyimin gözündən yayın-

mamışdı. Bu, o idi! Baxışlarıyla, gülüşüylə qıza bir ömürlük incə ağrı hədiyyə edən oğlan!

Oğlan da onları tanımışdı, avtobusun yanındaca salamlaşdılar:

– Salam, xala.

– Salam, qadan alım! – Anası özləriylə götürdükləri yükü aparmaq üçün adam tapdığına sevinmişdi.

– Gəlin kömək edim. Mən də dayımgilə gedirəm. Təsadüfə bax.

– Yaxşı, qadan alım, bir yerdə gedək. Olaq iki qonaq.

– Üç qonaq! – oğlan bunu deyib başıyla Ayşəbəyimə işarə etdi. Hər üçü güldülər.

Yol boyu oğlanın qıza ünvanlandığı bütün suallara ana həvəslə cavab verirdi. Onun təzəcə diplom aldığı, üstəlik, mobil telefonu yaxşı işlədə bilməməyini, xalasıgillə sevincini bölməyə tələsdiyini, hətta gətirdikləri yükün içində dadlı şirniyyatlar olduğunu da ana oğlana danışmaqdan çəkinmədi. Nəhayət, oğlan nəfəsini dərməyə dayandığında özünü təqdim elədi:

– Adım Qalibdi. Dayım da, dayıdostum da həmişə sizdən danışirlar. Onların qızları oxumadı deyə, Ayşəbəyim xalasının fəxr yeridir.

Qız bütün yolu özünü üçüncü şəxs kimi görməkdən də utanırdı. Oğlanın dilindən öz adını eşidəndə isə... Ona elə gəldi ki, bu gündən sonra bir daha güzgüyə baxmağa da cəsarəti çatmayacaq. Qalibin onun adını çəkməsi qızda elə duyğular oyatmışdı ki, sanki indicə yanaqlarından bir çəngə od çıxacaq, hamını, hər şeyi –bu kəndi, Qalibi, anasını, yolun kənarında otlayan inəkləri yandıracaq. Bütün bunlar bir yana qalsın, oğlan bu odun niyə çırtacırtla yandığını biləcək. Ondan sonra iki il boyunca süd rəngli tavana “yazılmış” xəyalların hamısını oxuyacaq. Və... Və nəticədə Ayşəbəyim ölsə, bundan daha yaxşı olacaq!

Xalasıgillə çatan kimi anası çantadan diplomu çıxarıb sevincək özünü bacısının üstünə atdı. Ayşəbəyim isə xalası qızının bükülmüş dirsəyinə dırnaqlarını batıraraq özünü içəri otağa təpdi. Axşam olub, onun şərəfinə düzənlənən qonaqlıq bitənə kimi eşiyə çıxmadı. Pəncərənin o üzündən şəninə deyilən tərifləri də, diplomunun necə əzizlənməsini də eşitdikcə xəyalında Qalibin gülüşünü, sirlili baxışlarını canlandırdı. Hətta xalası qızının arada ona baxıb hiyləgərcəsinə

gülümsəməsini və eyhamla danışmasını da anlamamazlıqdan gəldi. Xalası qızı demişdi:

– Qalib bizə gələndə ən çoxu yarım saatdan sonra babamgilə qaçırdı. Bu gün nədənsə hələ getmək fikrinə düşməyib.

Nəhayət, axşam, göylərin öz sevgisini yerə izhar etmək üçün yerə göndərdiyi günəş şüaları qərbdəki Bozdağ silsiləsinin təpəsində yumurtalı təndir çörəyi kimi qızarıanda Ayşəbəyim asta addımlarla eyvana çıxdı. Stol başından durmaq istəməyən ailə üzvləri və qonaqlar hamısı maraqla eyvanın o başında dayanmış qıza baxırdılar. Ayşəbəyim özünü cadugərin tilsimiylə nağıllardan qopub insanlar arasına düşən sehrli şahzadə kimi hiss edirdi. Ona görə də utanmış yanaqlarını qəribə, anlaşılmaz baxışlardan qoparıb yenə otağa təpildi. O, bu gün burda ən doğma qonaq olacağı ümidindən əl çəkmişdi. Açıq-aydın görünürdü ki, ailə üzvlərini ondan çox Qalib maraqlandırır. Bu marağın səbəbini yalnız axşam -Qalib babasıgilə gedəndən sonra bildi. Xalası qızı hiyləgər təbəssümünü gizlətmədən sevincdən işildayan bəbəklərini onun gözlərinə zilləmişdi. Demişdi ki:

– Bilirsən, Qalibin səndən xoşu gəlib. Mən də yalandan dedim ki, Ayşəbəyimin də səndən xoşu gəlir...

İstədi xalası qızına acığı tutsun, alınmadı... İstədi ona yalan dediyini sübut etsin, mümkün-süzdü... İstədi bu kənddən də, burdakılardan da küsüb birdəfəlik çıxıb getsin, cürəti çatmadı... Başını aşağı salıb ürəyindəki sevgisinə sığındı. Beynində dolanan bütün qarma-qarısq fikirləri kiçicik bir cümləyə qurban verdi: “Nə olacaqsə olsun, qismətdir”. Bu qismətin onu nələrə aparacağından xəbərsizcə başını yastığa əmanət etdi, yuxudan öncə duasını da əsirgəmədi:

– Allahım, nə xeyirlidirsə, mənə onu ver...

O gecə yuxusu da Ayşəbəyimin ürəyinin içindən çıxmışdı. Qız yuxuda görürdü ki, Qaliblə üz-üzə nar ağacının altında dayanıblar. Bir-birlərinə baxmağa utanırlar, amma baxışlar gün işığı kimi arada pərıldamaqdan çəkinmir. Onlar iki qərib qürbətdə tapışan kimi sevincliydilər. Həyatın bundan sonrası onlara güvən dolu görünürdü. Qalibin əlləri nar ağacının çətaraq budaqları arasından bir ulduz qoparıb qızın saçlarına taxdı və ikisi də gülüşlərinin cingiltisini bir-birinə hədiyyə edə bildilər...

Özüm...

Bizim izahını bilmədiyimiz yuxular ömrümüz boyu axtardığımız həqiqətdən xəbər gətirən carçılardır. Sadəcə, nə biz anlamırıq, nə də anladanlara qulaq asmırıq. Kor-koranə həqiqəti axtarıq. Dünyanın altını-üstünü bilirmişik kimi hiss etdiyimiz zamanlar da olur, adımızın belə yanlış qoyulduğunu düşündüyümüz anlar da. Üçüncü bir ruh halında isə bu ikisinin hansının yaşamımızda və varlığımızda üstünlük təşkil etdiyini götür-qoy edirik. Nəticə həmişə eyni olur; D=0. Bu sıfırı biz yaradırıq. Bəli, biz! Sən! Mən! Çünki bizə əta edilən 1-i görmürük, görməyə çalışırıq da. Əgər insan ömründə ona verilən 1-in fərqinə varsa, daha uzaq-uzaq, anlaşılmaz xəyallarda deyil, ovcunun içində, pəncərəsinin o üzündə, oxuduğu kitabın növbəti səhifəsində həqiqətə doğru daha bir addım yerini görəcək. İnamla ayağını həqiqətə doğru gedən pilləkanın növbəti pilləsinə qoyacaq. Və sonunda anlayacaqdır Yaradandan böyük həqiqət olmadığını. Onun öz həqiqətindən yaratdıqlarına necə səxavətlə pay ayırdığını da dərk edəcəkdir. Sonunda həqiqətlə həmişə çiyin-çiyinə yaşadığını biləcəkdir. Axı yaradıcılıq insanı insandan üstün edən ilahi seçimdir.

Yuxular həqiqətdən bəhs edən kitabı oxumağı bacarmaq üçün bizə göndərilən ilk hərflərdir. Bəs biz bu hərfləri bir-bir öyrənib, həqiqətin əlifbasını əzbərləyə bilirikmi? Əlbəttə ki, yox! Yoxsa dünya yarandığı gündən üzübəri hər gün özümüzə bu sualı niyə ünvanlayardıq ki?! "OLUM, YA ÖLÜM?"

***

Toy gecikmədi. Aşşəbəyim üçün toya hazırlaşdığı günlər əsl itmiş krallıq ehtişamıydı. Sevdasının arxasına düşüb ayaq qoyduğu cığırın o biri başında gözləyən xoşbəxtliyi təsəvvüründə canlandıra bilirdi. Saçlarında ağ lentlər olan kiçik qızcıqaz, göy rəngli idman papağını başına tərsinə qoymuş oğlan və balıq tutmaq üçün tilovunu nizamlayan Qalib xoşbəxtlik nağilının qəhrəmanları idi. Aşşəbəyim sevinirdi...

Anası da sevinirdi. Bu hissini ölçsüzlüyünü qadın bütün həyatı boyu yalnız bu gün anlamışdı. Onun üçün ötən günlərin özüylə apardığı gülüşlər, titrək həyəcanlar, kürəyini söykəyib köksünü

ötürə bildiyi güvən bu gün birdən-birə geri qayıtmışdı. Tanrı bu qadının gözlərindəki sevinci görüb özü də sevinmişdi, bəlkə də.

Uşaqlığından bu yana görmədiyini, tanımadığını bütün qohumlar Aşşəbəyimlə Qalibin toyuna yığılmışdılar. Ağ gəlinliyi geyindiği gün qız bir daha anlamışdı ki, yaxşı adamlar adamın dar gününə gələr. Şən gündə kimi istəsən, qarında, yan-yörəndə görə bilərmişsən. Ona görə də bibilərinin, əmilərinin, atasının əmiuşaqlarının yaxşı adam olduğuna özünü inandırmağa cəhd də eləmədi. Axı Aşşəbəyim doğmalığ ölçüsündə yalnız iki ad tanıyaraq böyümüşdü: ana və nənə. Çox istərdi ki, bu gün nənəsi də burda olaydı. Onun öz sevdalısıyla muradına yetdiyi günləri görə biləydi... Onunla birgə sevincini necə gizlədəciyini düşünəydi... Axı toyda gəlin çox gülməz.

Anası yeganə övladından ayrılıb tək yaşamaq istəmədiyindən valideynlərinin razılığı ilə toydan sonra Qalib onlarla birgə yaşayacaqdı. Bu da Aşşəbəyim üçün sevincə daha bir səbəb idi. Çünki toy həyəcanları başlayan gündən ürəyində anasını tək qoyacağı nigarançılığı da vardı. Bu nigarançılığın qucağında əlini atıb cehiz adına aldığı hər qabın, hər dəsmalın yanında iki gilə göz yaşı yığırdı karton qutularda. Amma anasından ayrılmamaq qərarı verilməyə yığıldığı bütün cehizləri qutulardan çıxarmış, öz evlərini bəzəməyə bir qucaq fərəhlə girişmişdi.

Toy gözəl keçmişdi... Yevlax rayonunun hər inzibati idarəsindən, məktəblərdən, böyük mağazalardan, hətta televiziya şirkətindən də toya qonaqlar gəlmişdi. Hər biri çıxışında Aşşəbəyim kimi ağıllı, ismətli və gözəl bir qızın qohumu olduğu üçün qürur duyduğunu demişdi. Onda qız yenə nəyisə anlamağa çalışmışdı. Nəhayət, özü üçün bir də bunu kəşf etmişdi ki, sən demə, anasının onun balaca əllərindən tutub özüylə işə apardığı zamanlarda, nənəsinin onun oxuması üçün təqaüdünü qəpiyinəcən yığıb saxladığı günlərdə Yevlax şəhərinin ən mötəbər, sayılıb-seçilən adamları Aşşəbəyimin qohumu olduğunu unudublarmış. Ancaq onu bilmədi ki, bu qohumluğu məhz toy günündə bu qədər adam birdən-birə necə xatırlaya biliblər...

Bütün olub-bitənlərin başı üstündə bir ovuc narıncı işıq seli bulud kimi toplanıb elədən-elə, belədən-belə elə sayırırdı; Aşşəbəyim xoşbəxt idi!

* * *

Xoşbəxtliyin yarımçıqlığını anlamaq insan üçün çox asan olur həmişə. O qədər asan olur ki, barmaqlarını üst-üstə büküb gözlərini o büküyə zilləmək bəs edir. Özünü hər nə qədər xoşbəxt saysan da, bədbəxtliyin burnunun ucundaca bardaş qurub oturduğunu görə bilirsən. Onun niyə gəldiyindən çox, necə gəldiyi düşünmək üçün səbəb ola bilər. Və gələn bədbəxtliyin düz ovcundaca anladığın-anlatmadığın hüznələr mövcuddur.

Ayşəbəyim də bu vəziyyətdəydi. Toydan keçən yeddi ay ərzində hər həftə qulağına bu sözlər çatırdı:

- Gəlinin bir şeyi varmı?
- Qızın bir şeyi varmı?
- Yeni bir şey varmı?
- Bir şey-mir şeydən xəbər varmı?

Bu "bir şey" kəlməsini eşidən kimi onun kədərlərə örtük olmuş baxışları ayaqlarının ucuna dikilər, ordan üzüyuxarı sürünə-sürünə dırmaşar, göbəyinə çatmamış dayanar, susar, susa-susa bağırar, hayqırar, gah naləyə, gah şikayətə, gah da duaya dönərdi. Sonuncu dördcə kəlmə olardı:

- Allahım, mənə bala ver.

Artıq bu "bir şey" kəlməsi Qalibin iş yerini, uzaq qohumların telefon zənglərini də zəbt etmişdi. Qalibin onun baxışlarının ağıladığı yerə aradabir çarəsizliklə yönələn gözlərindəki dumanı görmək Ayşəbəyim üçün daha ağır idi. Sevginin böyüklüyünə, əvəzolunmazlığına hər nə qədər inansa da, yaşadığı cəmiyyətin yazılmayan qanunlarından xəbərsiz də deyildi. Bu qanunlara özlərindən daha çox inanan, güvənən, özlərinə xeyir edəndə aliləşdirib əməl edən, xeyir etməyəndə yaxasını qırağa çəkən insanlardan "bir şey" siz xoşbəxtliyi rəva görmələrini ummaq düzgün deyildi. Bu, Ayşəbəyim məhkum olduğu cəmiyyətdə heç də ədalət sayılmırdı.

Özüm...

"Bir az vaxtım var..." Belə başlamışdı dəftərçə, amma bitməmişdi. Cümlə-cümlə, söz-söz axtardığım müəllifi tapmışdım, lakin olmuşların indiki zamanını soruşmağa cəsəretim çatmırdı. Bunu yazan çoxbilmişin biri idi axı, bilirdim. Tanıyırdım... Günahkarların ən günahkarı, məsumluğun şeytani rəmzi idi bunu yazan.

Dünyaya gəlişində belə özünü suçlu sayanın bəhanəsi ölümü sevmək olsa da, ölüm hələ onun vüsəlinə can atmırdı. Bəlkə də, bu çoxbilmişin ölümdən kirayələdiyi ömür müddəti vardı? Kim bilir... Bəlkə, o, bu kirayəni elə bu andaca Ayşəbəyimə kömək etməklə ödəməyə söz vermişdi? Bunu düşündüm... Və telefonu əlimə alıb Ayşəbəyim nömrəsini yığdım.

* * *

Ayşəbəyim Gəncəyə gələndə üzü bahara gedən bir zaman kəsiyinin yarımənəşli günüydü. Nahardan öncəydi. Vədələşdiyimiz kimi Mərkəzi Univermaq Mağazasının qarşısında görüşdük. Onun üzündəki üzgünlüyün kölgəsindən qorxa-qorxa boylanan ümid də mənə tanış idi. Mən o köhnə tanışları illərin o üzündə tərkdən edib ardına baxmadan üzü gələcəyə qan-tərində elə qaçmışdım ki, bir daha onunla rastlaşmağım haqqında düşünməmişdim də. Lakin indi, "uşaq" deyilən möcüzəni gözləyib-gözləməməyə qərar verə bilməyən Ayşəbəyim özünü gətirdiyi həmin qorxaq ümid qarşımdaydı. Əvvəllər üzülürdüm bu qorxaqlığa, indi isə hirsələnirdim. Az qalırdım tutam o ümidin yaxasından, çəkəm kədərin arxasından bəri, deyəm ki... Deyəm ki...

Yalnız indi anlayıram, mənim o ümidlə danışmağa, ona nəşə deməyə üzüm də qalmayıb. Başımı aşağı salıb Ayşəbəyim əlindən tuturam. Şəhərarası avtobusun həzin-həzin bizə yaxınlaşdığına baxıram. Məni üstələməyə çalışan kövrəkliyimi dişlərimin arasında əzirmişəm kimi çənə sümüyümü əlimlə sıxıram. Və həkimə deyəcəyim sözləri beynimdə səliqə-səhmana salıram.

Özüm...

Həkimimi çox istəyirdim. Ona inanırdım.

Biz institutda oxuyanda fəlsəfə dərslərində bütün terminlərin adları yalnız və yalnız qərb alimlərinin adları ilə bağlı olurdu. Bir gün dözməyib qrup yoldaşım Sevdaya dedim:

- Necə olur ki, fəlsəfə bir elm kimi şərqdə yaranır, bu gün qərbdən qaynaqlanaraq öyrədilir?

Güldü... Cavab vermədi... Susqunluğunda bir mənə var deyə bir daha bu sualı ona vermədim. Amma növbəti dəfə fikrimin əsassız olmadığını həyat təcrübəsi ilə qazandım.

Həkimə inam fəlsəfəsi sırf şərq təfəkkürünün yaratdığıdır. Bunun içinə qərb nə qədər ədva qatır-qatsın, mən onu bir şəqli kimi doğma mətbəxdə dodaqlarımı yalaya-yalaya qaşıqlayırım.

Mən o gecə-balamın məni “mələk” etməyi, ölüm başım üstündə dayanıb ətrilə məni bihuş etməyə israrlı olduğunu bütün əzalarımınla mənə bildirdiyi gecə inanmışdım ki, həkimim məni sabaha sağ çıxaracaq. Əməliyyat stolundan palataya gedənəcən həkimə qırıq-qırıq sözlərlə, sadəcə, ona inandığımı və Tanrının məni hələ öldürmək istəmədiyini demişdim. Səhər açılarda onun palatanın qarısına söykənib mənə baxaraq ağladığını gördüm. Baxışlarımız toqquşunca əllərini göyə qaldırmışdı: “Şükür, İlahi!” Sonradan bildim ki, mənim kimi qanına zəhərlənmə keçmiş bir insanın sağ qalması da möcüzə imiş. Tanrıdan və məndən başqa kimsə bilmədi ki, o gecə mən Tanrıya və həkimə olan inamımdan yapışib ölümə qalib gəlmişdim.

***

İnanırdım ki, həkimim Ayşəbəyimi “bir şey varmı?” kimi dəhşətli sualın qarşısında məğlub olmaqdan xilas edəcək. Elə də oldu. Qızın Gəncəyə gəlməyindən ay yarım keçməmiş ondan iki cümləlik ismarış almışdım. “Salam, bacı. Mən hamiləyəm”. Ayşəbəyim bunu yazmışdı mənə. Oturub ismarış oxuyurdum, dəli kimi... Dönə-dönə oxuyurdum...

Bir qadının mələk ola biləcəyinin aksiomudur ana olmaq... Mən bu mələkliyi sevirdim... Şükranlıqla sevirdim... Sevirdim!

Və düşünürdüm ki, Ayşəbəyimin düşündüyü kimi “hərdən səhv edən” Tanrı insanları sevərək yaradanda heç vaxt səhv etmir. Məhz buna görə biz insanlar sevginin səhv olmadığını Tanrıdan öyrənməliyik. Əslində Tanrıdan öyrənəcəyimiz bütün həyatımızdır. Bəlkə də, elə biz bu öyrənmək missiyası üçün doğulmuşuq?! Bəlkə, bu səbəbdəndir, nəyisə bildiyimizi sananda teztələsik Tanrının özünün axtarışına çıxmağımız. Onun yaratdıqlarının bir ovucunu görməyə bəsirət gözü istəmək əvəzinə, onu yaratdıqlarının hər birində görə bilmək əvəzinə, biz dərk etmədiyimiz həqiqətin axtarışına çıxırıq. Bu isə insanlığın diləgəlməz faciəsidir.

Məncə, Tanrıdan sevgini öyrənmək də çətin deyil. Onun bizə göndərdiyi möcüzələr bəs edir

ki, sevək... Sevə bilək... Bütün ruhumuzla və bütün ömrümüz boyu sevməyi bacaraq. Mən möcüzə deyəndə suyun günəşin yanına qalxıb rəqs etməsini, yaxud da ayın adam dilində danışib rok oxumasını nəzərdə tutmuram. Mən möcüzəni gördüyüm kimi təsvir edərək fikrimi anlatsam, daha yaxşı olar.

Bir dəfə səhər tezdən iş gedirdim. Hava əlaqədarlıq olduğundan anam məni ötürürdü. İşə çatmağıma bir neçə küçə qalanda təsadüfən dilimdən çıxan sözlərə sonra özüm peşman oldum:

– Heç olmasa, bircə manat pulum olsaydı, bir neçə gün axşamlar avtobus pulu verərdim. Axşam çox yoruluram, piyada gələmmirəm.

Dediklərim anamın üzündəki qırıqları alnına toplamışdı. Gözlərini uçurumun dibinə itələmişdi. Dizlərindən ömürdən böyük yük asmışdı. Əllərini mənim paltomun qolundan çəkib çənəsinə dayamışdı... İçimdəki peşmanlıq anamın bu kədərinin bir damcısına da dəyməzdi. Özüm-özümü danlamağa cəsərim çatmırdı. Başımı aşağı sallayıb addımlarımı yeyinləmişdim. Anam mənə çatmaq üçün var-gücünü toplamışdı, bəlkə də. İş yerimə çatmaqda ikimiz də dayandıq. Məni dayandıran yolun kənarında bükülü halda duran bir manat pul idi. Başımı qaldırıb anamın üzünə baxınca onun da eyni səbəbdən ayaq saxladığını anladım. Bir manat əsl möcüzə idi... Möcüzə bu idi!

Son

İndi Ayşəbəyim iki uşaq anasıdır. Yevlaxın tozlu küçələrində balalarının əlindən tutub yolu, səkini keçir, onlara səki ilə barının arasından ürkəkəsinə boylanan cincilimləri tanıdır... Dönüb arxasına baxdığında məni necə xatırlayır, bilmirəm... Bəzən də düşünürəm ki, bəlkə, heç xatırlamır? Xatırlamağa vaxtı olmur? Axı vaxt nədirsə, o, heç nəyə lazımı qədərincə yetmir. Elə mənim bu dəftərçəni kitab halına salmağıma da vaxt lazımdır. Nə olsun ki, özümə təsəlli edə biləcəyim iynə boyu kəlmələr var. Bu kəlmələr, əslində məni ölümə gecikdirən təsəllimdir... Sanki hərdən, ölüm məni çağıranda ələcsizcasına, yaxud da cürətkaranə deyirəm: “Bir az vaxtım var!”